

MALI SVEMIRI NA RADNOM STOLU

Danijel Dragojević. 2017. *Kasno ljeto*. Zagreb: Fraktura.

Sedamnaesta knjiga Danijela Dragojevića *Kasno ljeto* vraća nas u uzbudljivi i kompleksni svijet tog pjesnika obnavljajući poznate i otvarajući nove motivsko-tematske evidencije i uvide. Knjiga sadrži 95 tekstova razvrstanih u šest cjelina kojih su naslovi: *Uostalom*, *Imena*, *Naprimjer*, *Vrtnja i uteg*, *Praznik* i *Ljetni dan*. Kako je to već u Dragojevića običaj, knjiga združuje stihovane pjesme i tzv. poetske mikroeseje ili pjesme u prozi. Dva diskurza surađuju, međusobno se dopunjuju i snaže.

Što se zbiva u Dragojevićevu *Kasnom ljetu*? Mnogo toga. Među ostalim njegov subjekt otkriva da ga sa svih strana gleda nebo, da mu nedostaje „jednooko druženje s mrakom“, da „neka golema amnezija“ zahvaća i grad i njega, da ga napušta prozor, da priželjkuje biti „veliki zračni puž s pitomim tamnim tonom“ ili kornist imena Šiško. Kasno ljeto je i doba u kojemu se subjekt prisjeća dolaska struje u Velu Luku, glumca koji se svakog dana strastveno posvećivao jednoj riječi, brojeva u kutu slike Emanuela Vidovića, zaboravljene novčanice u knjizi, doba u kojemu od subjekta odlaze riječi, u kojemu se glagoli vraćaju u infinitive pa on usred rečenice počne pregovarati s rečenicom koju upravo oblikuje. Naposljetku u kasno ljeto Dragojevićev subjekt razgovara sa svojom sjenom, antropomorfizira nesanicu, hrpu zemlje, puža, ježa, ulično svje-

tlo. Tako prizivano i deskribirano doba zapravo je najprije doba refleksije, zrelosti i pjesnikova propitivanja lirskog svijeta i jezika kojim ga je stvarao.

Pri osmišljavanju i razumijevanju Dragojevićeva pjesništva kritičari su često tematizirali njegove „zamjenične igre“ ili svojevrsnu dragojevićevsku teoriju metafore. Hermeneutička uporišta toj temi posvećenih kritičkih oglada obično su bila dva Dragojevićeva prozna teksta – „Virusi – riječi“ iz zbirke *Privodopis* i „Zamjene“ iz zbirke *Razdoblje karbona*. Subjekt prvog teksta među inim kaže:

Moj plan što se zamjena tiče uvijek je ogroman, kao uostalom i svačiji. Sve treba, kako mislim, zamjenjivati sa svim. Ovdje gdje sam stao, sada *riječ* možete zamijeniti za anđela, anđela za kišu, kišu za prijatelja, prijatelja za mogućnost itd. U nekoj idealnoj igri, naravno, u zamjeni ne smijemo stati. Kada sve bude zamijenilo sve, kada sve bude prolazilo kroz sve (čitajte tako Marxa ili Einsteina) naći ćete se u oblasti nevidenih sloboda, putovanja, radosti. Jer u zamjenama nema greške. Ništa nije tako daleko da se ne bi moglo zamijeniti i spojiti. Treba zamjenjivati!

U drugom tekstu naslova „Zamjene“ Dragojevićev subjekt – umjesto fingiranog obraćanja čitatelju – progovara iz prvog lica jednine koje ne ostavlja prostora sumnji da ispovijeda vlastito iskustvo. Tekst se otvara sljedećim rečenicama:

Sa svim što vidim, slutim, znam, sa svim ću se zamijeniti samo da bih ostao u životu: nešto od toga jedem, nešto dodirujem, nešto sanjam. Čim osjetim umor i uvenuće, preskačem.

Kako već spomenuh, o „zamjeničnim igrama“ kritičari su razmjerno dosta pisali. Hrvoje Pejaković nalazi da im je izvorište „iskonski pjesnički san o povezanosti i uzajamnoj zamjenjivosti svega sa svime“, Zvonimir Mrkonjić pjesničko pismo Danijela Dragojevića

prigodno karakterizira kao „pismo zamjene“ te konstatira da su zamjene predočene kao „egzistencijalna nužda, oblik nagona za samoodržanjem lirskog subjekta“. Branislav Oblučar, autor opsežne monografije o Dragojevićevu pjesništvu, ustvrđuje pak: „Glas subjekta u zamjениčnim igrama (...) udvojeni je glas; u mjeri u kojoj računa na inherentnu izražajnost kozmosa i materijalnog svijeta, subjekt ne tretira vlastiti jezik i govor kao opnu koja ga bespovratno odvađa od svijeta, već ga u njega smješta te tako obvezuje da o njemu govori, da se govorenjem s njime poistovjećuje ili zamjenjuje i da ga time širi, a sebe preobražava.“

Doista, citirani ulomci dvaju Dragojevićevih tekstova funkcioniraju kao autopoetički iskazi koji racionaliziraju ponašanje subjekta tog pjesništva, njegovu iznimnu pokretljivost i često mijenjanje pozicije s koje govori. Dakako moguće je spekulirati i o tome da su ti iskazi i prigodni mamci koji ističući prirodu ponašanja pjesničkoga subjekta neizravno potiču tumača da zapostavi pojedina obilježja Dragojevićeva pisanja. Tako primjerice nasuprot proklamiranoj igri zamjena stoje jezik, stih, rečenica i oblici komponiranja teksta koji su relativno stabilni i ponovljivi na razini čitavoga opusa. Ili pak opsesivni motivi koji migriraju iz knjige u knjigu, koje subjekt dograđuje, provjerava i mijenja naglašavajući stalnost pojedinih svojih interesa. U različitim knjigama Dragojević naime objavljuje pjesme s istim naslovima ispod kojih se pojavljuju različiti, više ili manje korespondentni, tekstovi. Recimo u dvjema ili trim zbirkama nalaze se pjesme naslova „Mjesto“, „Kiša“, „Kuća“, „Cvrkut“, „Ptica“, „Prozor“, „Krovovi“, „Glava“, „Sveci“, „Četvrtak“, „Šetnja“, „Ah“ ili „Večer“.

Čini se da je riječ o pjesništvu koje podjednako računa na začudnost i silinu zamjena te na istančanu percepciju subjekta koji se usredotočuje na male, naoko neznatne, pomake. U *Kasnom ljetu*

moguće je prepoznati oba izdvojena obilježja. Kada je riječ o zamjeničnim igrama, pomnog će čitatelja Dragojevićeva pjesništva vjerojatno zbuniti višekratno opetovanje njegova subjekta da odstaje od te igre odnosno da je u pitanju praksa koja pripada prošlosti. Najeksplicitnije je to izrazio u pjesmi „Svejedno“:

Kada sam bio mlad, i bio pjesnik, mogao sam
bez nelagode govoriti ja sam ovo, ja sam ono,
ja sam zvijezda, ja sam pauk, ja sam dno,
mogao sam redati riječi i biti bilo što, sve.
Sada čitavo jutro listam rječnik, za jedno ja sam
tražim riječ, važnu i prevažnu za mene, za bilo što,
i ne nalazim je; u meni se vrti nešto prazno, pusto
odasvud. Jesam li ja napustio obilje, je li ono napustilo
mene ili smo se napustili? Tko će znati.
Zelenilo odlazi i ne vraća se. Sve je ionako svejedno.
Ja sam jedno svejedno.

Subjekt pjesme je autorefleksivan, inzistira na suprotstavljanju prijašnjega i sadašnjeg sebe. Međutim, unatoč gestualnoj melanholiji spram prošlih vremena, njegov je govor lucidan, zavodljiv, ritmičan, živ i ambivalentan, i to osobito u završnom stihu koji preosmišljava čitav tekst. Jezična dosjetka „Ja sam jedno svejedno“ izmiče tlo doslovnome shvaćanju iskaza vraćajući u igru i subjekta i zamjene. Rekao bih zapravo da i u pjesmi „Svejedno“ i u zbirci *Kasno ljeto* imamo posla sa subjektom koji je toliko toga iskusio, prošao i promislio da je postao iznimno izbirljiv i oprezan. Prije nego učini potez, prije nego prigrli novu metaforičku plovidbu, on propituje njezin smisao i moguće ishode. Primjerice u pjesmi „Gljive“ taj subjekt otpočetka do kraja dvoji kakva bi gljiva volio biti – otrovna ili neotrovna. I upravo dvojba, plesanje na granici između dviju mogućnosti, odjednom iskrsava kao nova mogućnost i potencijalno stanište lirskih preobrazbi i lirskoga govora. Igra za-

mjena u *Kasnom ljetu* eufemizira se i dobrim dijelom seli u prostor jezika – može ju se voditi u svim smjerovima, ali samo do trenutka dok subjekt govori, asocira, zamjenjuje i nastanjuje riječi novim značenjima a duh novim iskustvenim položajima. Taj subjekt sve češće druguje s rječnikom i zaključuje da je „svijet pun lijepih i ludih riječi“ te da s njima treba izlaziti. Dapače rječnik postaje pokretač vrtoglavih metafora koje učas spajaju udaljene prizore, iskustva i značenja, mjesto na kojemu subjekt obnavlja intenzivan odnos sa svijetom iznova postajući žarište oko kojega se događaju stvari, dapače koje nalazi, prepoznaje i stvara događaj:

Ja sam kralj, siromah, toplina zemlje,
sjekira, nepouzdan brat, bolesnik koji
je izašao u lipanjsko jutro spreman na
bilo što za malo prisnosti, tako Božje.“ (*Lipanj*)

Međutim kada igrač odustane od svojih i poželi se nastaniti u tuđim riječima, on nestaje a igra prestaje. O tome Dragojević govori u pjesmi „Usta“. Na njezinu početku upozorava „Ne ulazi u ničija usta, nećeš izaći.“, a poentira ju riječima: „imaš usta,/ u njima sve. Njih hvali.“

Drugo spomenuto obilježje Dragojevićeva poetskog pisma rafinirana je percepcija njegova subjekta. Ovdje ću ju oprimirati u samo jednoj dimenziji. Imaginacijska konstanta tog pjesnika je naime težnja da se usredotoči na rubno, usputno, naoko neprimjetno, da kakav detalj ili nezatni pomak okruži pažnjom, izmistificira, nađe u njemu nešto što zavređuje brigu, divljenje i pjesmu. O tome među ostalim zorno svjedoče naslovi dviju cjelina *Kasnog ljeta – Uostalom* i *Naprimjer*. Umjesto značenjski punih imenica i glagola, koji se obično nalaze u naslovima ciklusa, pjesnik bira prilog i česticu, relacijske riječi, riječi koje tek u konkretnoj rečenici dobivaju funkciju i značenje, riječi koje sjenče ili dopunjuju smisao

rečenice u kojoj se nalaze. Na njihovu su tragu naslovi pjesama poput „Očito“, „Ah“, „Hej!“, „Daleko“, „Svejedno“. Ili naslov pret-hodne zbirke *Negdje*. Ili pak naslov ciklusa *Mjestimično* iz zbirke *Zvezdarnica*. Zastanimo načas kod pjesme „Uostalom“:

Mali svemir u čaši, šalici, vazi, kutiji.
Mnogo malih svemira. Široka riječ kaže
sve je svemir. Možda. Ali ovi su (u čaši,
šalici, vazi, kutiji) na mome stolu.
I vjerojatno su, uvjeren sam, pobjegli
iz svog početnog beskraja. Kao puževi,
stabla, ptice, mora, kopna, kao i ja,
uostalom.

Možda bi se uz ovaj tekst moglo ustvrditi: tipična dragojevićevska demijurška gesta. U naslovu i poenti relativizirajuća riječ – pri-log *uostalom*, a između tekst koji iznova svjedoči da imamo posla sa subjektom koji posvuda (ovdje u predmetima na svom radnom stolu) traži i nalazi ‘mali svemir’, bitnost, smisao. Tako on proma-tra stvari, tako s njima komunicira i pridaje im važnost. Na sličan je način u zbirci *Zvezdarnica* u ciklusu *Godina svjetlosti* tematizirao četrdesetak različitih fenomena. U svakom je prepoznao onaj blistavi trenutak ili element koji zaslužuje pohvalu, u kojemu se očituje njegova ‘zvijezda’. U naslovu svake od tih pjesama prva riječ je ‘zvijezda’, a nakon nje slijedi izabrani motiv – Mozartova godina, bubnjar, toplina, darivanje, kraljica, tamnoputa žena, usklik, žuto, pozdrav, sjena na Marjanu itd. Poput ‘malog svemira’, i ‘zvijezda’ je u funkciji očuđenja, oprimjerenja subjektive upose-bljene percepcije, lirske imaginacije i igre. Izuzetnost je u Drago-jevićevu poetskom svijetu pitanje onoga koji gleda, pitanje percep-cije a ne tzv. stanja stvari.

Poetički i iskustveni prostor zbirke *Kasno ljeto* omeđuju filozofičnost i dosjetka, distanca i prisnost, odmjerena rečenica i jezična igra. Ustrajući na ideji o dvosmjernosti svake akcije, Danijel Dragojević supostavlja suprotne iskaze i krajnje situacije te pribjegava logici nabiranja kao prikladnim oblicima obuhvatnoga prikazivanja. Propitujući pak poziciju pjesničkoga subjekta, autor poseže za prigodnim naracijama o izgubljenoj prisnosti sa stvarima služeći se pritom relaksirajućim postupcima poput semantičkih paradoksa, ludičkog propitivanja gramatičkih oblika ili čak nonsensa. Ukratko *Kasno ljeto* je zbirka koja oživljuje i bogati pjesnikove uvide, interese i diskurzivne tonove, posebice one iz prethodnih zbirki *Žamor* i *Negdje*. Sa stranica *Kasnog ljeta* obraća nam se „trubadur koji gleda prozor a ne zemlju“.

(*Kolo* 2/2019)